

ВІДГУК

на дисертацію ГАВРИЛЬЦЯ Юрія Дмитровича

«Короткотривалі медіаефекти в молодіжних студентських групах
(на матеріалі теленовін)»,

подану на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних
комунікацій за спеціальністю

27.00.01 – теорія та історія соціальних комунікацій

Засоби масової комунікації завжди чинять тривкий вплив на свідомість суспільства. У буденній свідомості факт впливу мас-медіа на людину визнається здебільшого у контексті негативних оцінок залежності людини від медіа. Наука давно визнала факт масмедійного впливу – від відкритого, сильного – до непрямого, опосередкованого, послабленого. З такої констатації і розпочинає своє дослідження дисертант. Не можна не погодитися з наявністю підходів, які, проте, потребують свого подальшого експериментального підтвердження чи спростування. А для цього необхідне насамперед накопичення різноманітних емпіричних даних. Цікавою є актуальність пропонованого дисертаційного дослідження, що має експериментальний характер і дозволяє розкрити таємниці прояву короткотривалих ефектів медіавпливу.

Загалом проблема медіаефектів виняткова у своїй складності та багатогранності. По-перше, вона пов'язана з суто фізіологічними та психологічними механізмами короткотривалих реакцій на масовоінформаційний продукт. По-друге, довгострокова перспектива впливу конкретного контенту детермінується когнітивними структурами самого читача, слухача чи глядача. По-третє, медіаефект слід розглядати також і в рамках кумулятивного ефекту, коли один ефект накладається на інші і реципієнт уже не може визначити, що саме на нього вплинуло найбільше. І

саме такий ефект створює великі труднощі та побічні змінні для вивчення довготривалого медіавпливу. Тому справедливим є твердження дисертанта у Висновках про те, що протягом найближчого десятиліття науці слід зосередитися на експериментальному пізнанні короткотривалих медіаефектів і тільки вже на основі накопиченої емпіричної бази формувати певні теоретичні підходи у цьому питанні.

У першому розділі дисертант подає ґрунтовний опис наукової літератури, присвяченої питанням медіавпливів. Проте незважаючи на те, що ця частина роботи має переважно оглядовий характер, щоб її написати, треба було опрацювати широку і розгалужену джерельну базу. Оброблений і узагальнений матеріал є важливим для концепції дисертації, бо не можна досліджувати нині медіаефекти без контексту історичного розвитку наукового погляду на цю проблему.

Із другого і третього розділів може скластися враження, що робота надто зосереджується на психології та фізіології і не так багато уваги приділяє власне теорії та історії соціальних комунікацій. У цьому контексті слід визнати, що донині наука про соціальні комунікації зосереджувалася на пізнанні і всебічному вивченні медійного контенту. Натомість дисертація Ю.В. Гаврильця – міждисциплінарна, за своєю сутністю, і вона робить важливий крок уперед у вивченні впливу цього телевізійного контенту на аудиторію. І це її великий плюс. Як пише дисертант, дослідження проводилося за участі двох підрозділів Київського університету – Інституту журналістики та Інституту біології. Думаю, що зазвичай саме такі дослідження дають великі переваги обом сторонам, адже Інститут журналістики отримав першу експериментальну розвідку (в широкому сенсі цього слова) у проблемі медіаефектів, а Інститут біології – застосування випробуваних тисячі разів на інших стимулах методик для виявлення впливів аудіовізуальної інформації.

З огляду на цікавий міждисциплінарний характер роботи, очевидно, що таких робіт у вітчизняній, як і світовій, науці мало. Важливо, що дисертант

упорався з поставленим завданням і, незважаючи на складний науковий бекграунд, зробив перший експериментальний крок у царині вивчення ефектів впливу мас-медіа.

На жаль, новаторські роботи завжди мають низку тих положень, які важко сприймаються і викликають певні зауваження з боку опонентів. До таких зауважень слід віднести декілька.

ЗАУВАЖЕННЯ ДО ЗМІСТОВОГО НАПОВНЕННЯ

1. Обґрунтування теми дослідження повинно передбачати те, наскільки вивченою є проблема, а також здійснення аналізу того, як глибоко і якими дослідниками проблема вже вивчалася до наукових пошуків дисертанта. Автор дисертаційного дослідження стверджує, що до нього у вітчизняній науці ніхто не досліджував проблему короткотривалих медіаефектів на матеріалі новин. Вважаємо, що у такому твердженні дисертант далекий від істини, оскільки на наш запит на слово «медіаефекти» електронний пошукувач надав 39 300 сайтів, у текстах яких згадується обговорюваний термін. То чи є новим дослідження медіаефектів Ю.Д. Гаврильцем?

2. Відомо, що серйозне дослідження передбачає й серйозну вибірку досліджуваних (а не «піддослідних», як називає учасників дослідження дисертант). На жаль, у дослідженні Ю.Д. Гаврильця присутній опис результатів роботи з реакціями тільки 47-ми досліджуваних, що не відповідає статусу «серйозного» дослідження (див. далі табл. 3.1, яка подана в тексті дисертації на с. 113).

Таблиця 3.1

Вибіркова сукупність дослідження,
проведеного й описаного в дисертації Ю.Д. Гаврильця

Перегляд різних добірок відео	нейтральні	негативні	насильство
хлопці	19	19	16
дівчата	28	28	11
загальні вибірка	47	47	27

Бажано, щоб під час публічного захисту дисертант обґрунтував таку невелику (47 осіб) кількість досліджуваних.

На наш погляд, дисертант використав «квотну вибірку», яка будується як модель, що «відтворює структуру генеральної сукупності у вигляді квот (пропорцій) досліджуваних ознак». Як відомо, «кількість елементів вибірки з різним поєднанням досліджуваних ознак визначається з таким розрахунком, щоб воно відповідало їх частці (пропорції) у генеральній сукупності». Дисертантові варто було б врахувати таке: при генеральній сукупності, наприклад, 5000 осіб, із них 2000 жінок та 3000 чоловіків, до квотної вибірки слід було б віднести 20 жінок і 30 чоловіків. Краще було б віднести 200 жінок і 300 чоловіків. За вимогами «квотні вибірки найчастіше ґрунтуються на демографічних критеріях: стать, вік, регіон, дохід, освіта й інших» (цит. за: <http://znaimo.com.ua/Вибірка#link8>). Автор дослідження Ю.Д. Гаврилець не врахував того, що у квотній вибірці є досить серйозний недолік, а саме: квотні вибірки є нерепрезентативними, оскільки за їхньою допомогою «не можна врахувати відразу кілька соціальних параметрів». Перевагами квотної вибірки, якими скористався дисертант, є легкодоступність досліджуваного матеріалу – 47 студентів, які завжди «під рукою».

3. На основі вивчення тексту дисертації та праць Ю.Д. Гаврильця, опублікованих за темою дисертації, можемо стверджувати, що актуальність обраної теми недостатньо описана. Те саме слід зауважити й щодо ступеня обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Автор дисертації слушно повідомляє про проблему, яку він рішуче ідентифікує: «...існує наукова проблема у тлумаченні та розумінні фіксованих випадків масмедійного впливу на людину». Дисертант правильно ставить питання: «наскільки ці випадки є закономірними, чи ефекти від мас-медіа мають вирішальне для поведінки й діяльності людини значення, чи може людина уникати масмедійного впливу, чи не чинять мас-медіа прихованого впливу на людину». І далі висловлює сумнів: «...а може, вплив мас-медіа зводиться лише до короткотривалих реакцій, які не мають у

момент дії важливого значення, а носять накопичувальний характер» (С. 6 рукопису дисертації). На наш погляд, у дослідженні *бракує* не стільки чітких відповідей на поставлені питання, скільки *конкретного системного погляду на те, як відповіді* (до речі, прекрасно ілюстровані експериментальними даними і висновками про їхню інтерпретацію) *«вплетені» в теорію соціальних комунікацій як систему соціальної інженерії*. Під останньою ми розуміємо триєдине положення про 1) ідентифікацію певних соціальнокомунікаційних моделей поведінки, 2) принципи, закономірності, види, форми та інструменти побудови таких моделей, 3) передбачення наслідків перетворення світу завдяки втіленню соціальнокомунікаційних моделей поведінки індивіда у майбутньому.

4. Висловлюємо зауваження щодо такого твердження дисертанта: «Вибіркова сукупність експерименту була презентована 47 студентами Київського національного університету ім. Тараса Шевченка 1–2 курсів, віком від 17 до 21 року, обох статей, які були дібрані у випадковому порядку з нормальною чутливістю всіх аналізаторів на момент проведення експерименту» (с. 10–11). Автор у подальшому викладі методики експериментального дослідження не пояснює те, у який спосіб ним було встановлено нормальну чутливість всіх аналізаторів досліджуваних на момент проведення експерименту. Варто почути пояснення під час публічного захисту.

5. Аналіз послідовності етапів експериментального дослідження, здійсненого дисертантом нашоюхнув нас на думку про «чистоту» фіксованих результатів. Автор дисертації повідомляє про те, що «дослідження складалося з трьох етапів. На першому етапі обстежувані переглядали новинні сюжети **негативного** емоційного навантаження, на другому – емоційно **нейтральні** сюжети, на третьому – відеофрагменти з умістом **реального насильства**. В рамках кожного з етапів проводилася психологічна діагностика змін станів піддослідних до і після перегляду, а також психофізіологічне дослідження» (див. текст дисертації на с. 11).

Виникає питання про те, чи варто було «вибудувувати», планувати методикку експериментів (демонстрацію телевізійних фрагментів) саме у такому порядку: негативний сюжет, потім нейтральний, потім відеофрагменти із реальним насильством? Адже після негативних кадрів, коли у нормальної людини-телеглядача виникає поганий настрій, утворюється відповідний емоційний стан. Саме на фоні такого негативного стану експериментатор пропонує так званий «нейтральний» сюжет. Негативний емоційний фон залишається, отже фізіологічний стан також дублюється. То що вимірює експериментатор? Фон? Вплив негативного фону на сприйняття нейтрального за змістом відеофрагменту? Далі залишковий ефект, який повинний був бути зафіксованим вимірювальними приладами, сприймається за норму для того, щоб фіксувати реакції досліджуваних під час сприйняття відеофрагментів із реальним насильством. Виходить, що вимірюванню підлягає ефект ефекту, або вимірюється реакція на реальне насильство, яка базується на залишковому негативному фоні. Виникає закономірне питання: чи можна довіряти результатам такого вимірювання?

6. Також у нас виникає сумнів щодо правильності методики фіксації даних під час перегляду відеофрагментів. Із тексту дисертації (с. 11) відомо, що «обстежувані перебували у спеціальній екранованій, звуко- та світлоізолюваній камері у зручному кріслі в напівлежачому стані. До перегляду сюжетів учасникам повідомлялася інструкція щодо їхньої поведінки під час експерименту – за командою експериментатора розплющити очі та приготуватися до перегляду відео, переглянути фрагменти (з паузами між ними), посидіти з розплющеними очима у паузах, а потім заплющити очі і посидіти розслаблено. Перебіг експерименту мав наступну схему: 30 секунд адаптації піддослідного до умов експерименту, 3 хвилини запису фонові електрокардіограми (далі – ЕКГ), 1,5 хвилини запис фонові ЕКГ з розплющеними очима, потім (залежно від хронометражу) на екрані піддослідним демонструвалися 5 відеофрагментів одної з добірок, до того ж між фрагментами були паузи по 1,5 хвилини. Після останнього

сюжету записувалися дві післядії (запис ЕКГ у паузі після перегляду) з розплющеними очима по 1,5 хвилини, а потім остання проба з заплющеними очима (3 хвилини)» (див. текст дисертації на с. 11). Порахуємо: для виконання поставленого експериментатором завдання досліджуваним потребувалося 16 хвилин 30 секунд.

Але вимірювання, здійснене Ю.Д. Гаврильцем, на цьому не вичерпалося. Читаємо текст дисертації далі: «Після закінчення цієї частини дослідження учасникам експерименту пропонувалося заповнити спеціально розроблений бланк для оцінки переглянутих сюжетів за їх суб'єктивною приємністю / неприємністю та заспокійливою / збудливою властивостями. Також до і після безпосередньо перегляду відеофрагментів піддослідні відповідали на питання психодіагностичних тестів для констатації змін в емоційних станах: тест ситуативної тривожності Ч. Спілбергера, тест на внутрішню агресивність С. Дайхофа, а також тест САН (самопочуття, активність, настрої). За першими двома тестами піддослідні відповідали на питання, а в останньому оцінювали свій стан на момент заповнення бланка за шкалою від 1 до 9» (с. 11–12 тексту дисертації).

Нам незрозуміло, чому Ю.Д. Гаврилець називає «Шкалу оцінки рівня реактивної (ситуативної) і особистісної тривожності Ч. Спілбергера – Ю. Ханіна» «тестом ситуативної тривожності Ч. Спілбергера». Можливо, мова йде про неадаптований (оригінальний) варіант опитувальника? Також не є зрозумілим, чому дисертант «тест на внутрішню агресивність С. Дайхофа» не називає так, як він називається в психодіагностичній літературі, а саме – «Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і С. Дайхофа»?

Наступне зауваження: для того, щоб відповісти на питання згаданих трьох опитувальників і тестів потрібний достатній час. Проаналізуємо:

•«Шкала оцінки рівня реактивної (ситуативної) і особистісної тривожності Ч. Спілбергера – Ю. Ханіна» складається з 40 питань-суджень (відповідь на кожне питання візьме біля 0,5 хв.; разом – **20 хвилин**);

- «Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і С. Дайхофа» має 101 питання (відповідь на кожне питання візьме біля 0,5 хв.; разом – **55 хвилин**);

- «Тест САН (самопочуття, активність, настрої)»; шкала САН складається з індексів (3 2 1 0 1 2 3) і розташована між **тридцятьма** парами слів протилежного значення, що відображують рухливість, швидкість і темп протікання функцій (активність), силу, здоров'я, стомлення (самопочуття), а також характеристики емоційного стану (настрої); перевагами тесту є його стислість і можливість кількаразового використання впродовж певного часу (має 30 пар слів, із яких треба обрати одне; виконання кожного завдання візьме біля 0,5 хв.; разом – **15 хвилин**).

Отже, відповіді на три запропонованих Ю.Д. Гаврильцем тести і опитувальники візьме у кожного досліджуваного біля **1 години і 30 хвилин** (20 хв. + 55 хв. + 15 хв). Не забудемо про те, що вже **16 хвилин і 30 секунд** його досліджувані вже знаходяться в активному стані, де експериментатор прагне чесно вимірювати психоемоційний стан кожного як реакції на перегляд відеофрагментів, що містять сцени **негативного** емоційного навантаження, емоційно **нейтральні** сюжети та сюжети з умістом **реального насильства**.

Витікає невеселий висновок: для вимірювання експериментатору Ю.Д. Гаврильцю знадобилося **1 година 46 хвилин і 30 секунд**. Чи можна довіряти таким даним?

ЗАУВАЖЕННЯ ДО ОФОРМЛЕННЯ

1. На наш погляд, зміст дисертаційного дослідження має недоцільну розгалуженість на підпункти у підрозділах. Наприклад, підрозділ 1.1. має обсяг 14 сторінок (24,1 % від обсягу розділу 1 (58 сторінок – 100 %). Підрозділ 1.2. – 28 сторінок (48,3 %), а підрозділ 1.3. має 13 сторінок, що складає 22,4 % від загальної кількості сторінок у розділі 1. Вважаємо, що обсяг підрозділів 1.1. та 1.3. міг скласти окремий один підрозділ, що у сумі дорівнювало б 51,7 % і надлишково не подрібнювало зміст розділу 1.

Вважаємо недоцільним ще один випадок надлишкової деталізації, яку спостерігаємо у підрозділі 1.2, який має 4 пункти, обсяг яких коливається від 1–2 сторінок (1.2.1., 1.2.2. та 1.2.3) до 20 сторінок (1.2.4). Під час офіційного публічного захисту дисертації варто послухати обґрунтування дисертантом доцільності такого структурного розподілу викладеного дослідницького матеріалу.

2. Не кращі показники співвідношення між обсягами трьох підрозділів розділу 2: якщо підрозділ 2.2. має обсяг 21,6 % від загального обсягу розділу 2 (37 сторінок, або 100 %), а підрозділ 2.3. також має обсяг 21,6 %, то обсяг підрозділу 2.1. сягає 54,1 %. Важко погодитися з доцільністю такого розподілу змісту матеріалу, викладеного у розділі 2.

3. Третій розділ має виняткову неузгодженість показників обсягів підрозділів; порівняймо: 3.1. – 46,4 %, 3.2. – 10,7 %, 3.3. – 32,1 %. Зрозуміло, що підрозділ 3.2 з обсягом у 6 (!) сторінок не має право на окреме функціонування в тексті. Залишається лише сподіватися на те, що змістове наповнення невеликих за обсягом підрозділів 2.2 (7 сторінок) та 3.2 (6 сторінок) компенсується їхньою значимістю.

4. Загальне спостереження за співвідношенням показників обсягів трьох розділів також викликає сумнів щодо доцільності такого. Розділ 1 – 39,8 % від загального обсягу текстової частини 3-х розділів (148 сторінок – 100 %); розділ 2 – 25 %; розділ 3 – 37,8 %. Теоретичний розділ 2 повинний мати обсяг, достатній для викладу теоретичних положень. Сподіваємося на те, що дисертантові стало достатньо обсягу в $\frac{1}{4}$ текстової частини трьох розділів, щоб викласти основні положення «Методики дослідження впливу телевізійного інформаційного продукту на аудиторію».

Можемо підтвердити, що зміст ідентичність автореферату й основних положень дисертації збігаються.

Незважаючи на висловлені дискусійні зауваження, кандидатська дисертація Юрія Дмитровича Гаврильця є завершеною працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують

наукову задачу аналізу медіаефектів з позицій психофізіології, які часто не враховуються при вивченні явищ соціальної комунікації як соціальної інженерії. Зазначимо, що дисертант отримав і описав нові науково обґрунтовані теоретичні й експериментальні результати, що в сукупності є суттєвим для розвитку наукової галузі «Соціальні комунікації».

Висловлене свідчить про те, що дисертаційна робота «Короткотривалі медіаефекти у молодіжних студентських групах (на матеріалі теленовін)» відповідає вимогам, які пред'являються до кандидатських дисертацій, а її автор Гаврилець Юрій Дмитрович заслуговує присудження наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій.

Член-кореспондент

Міжнародної академії наук педагогічної освіти,

доктор філологічних наук,

професор

Холод О.М.